

סימן י"ב

המפקיד אצל חברו בשטר ומיגו דנאנסו (ע ע"א)

א. הצגת הסוגיא

איתא בגמרא (ע ע"א-ע"ב):

בעא מיניה רב עמרם מרב חסדא: המפקיד אצל חברו בשטר, ואמר לו החזרתים לך, מהו? מי אמרינן: מיגו דאי בעי אמר נאנסו – מהימן, השתא נמי מהימן, או דלמא אמר ליה: שטרך בידי מאי בעי? א"ל: מהימן. ולימא ליה: שטרך בידי מאי בעי! א"ל: וליטעמיך, וכי א"ל נאנסו, מי מצי א"ל: שטרך בידי מאי בעי? אמר ליה: סוף סוף כי אמר ליה נאנסו לאו שבועה בעי? ה"נ מאי נאמן? נאמן בשבועה.

כלומר: אדם שהפקידו אצלו פיקדון בשטר, נאמן לומר שהחזיר את הפיקדון לבעליו אפילו בלא עדים, אך צריך להישבע על כך. והטעם, משום שיש לו מיגו שיכול היה לטעון שהפיקדון נאנס, ובטענה זו היה נאמן בשבועה, לכן גם כשטוען "החזרתי" נאמן בשבועה.

ב. גדר השבועה ב"נאנסו" וב"החזרתי"

לכאורה לא מובנת ההשוואה בין השבועה של טענת "נאנסו" לבין השבועה של "החזרתי", שהרי ב"נאנסו" השבועה היא מדאורייתא, ואילו ב"החזרתי" חיוב השבועה הוא רק מדרבנן כדי שיהיה לו מיגו, ואם כן איך יתכן שמאחר ונשבע שבועה דרבנן נאמין לו במיגו שהיה נשבע שבועה דאורייתא בטענה אחרת?

התשובה לדבר היא, שמבחינת חומרת העבירה אין הבדל בין השבועות, ונבאר את הדברים: שבועה רגילה היא כאשר אדם נשבע שלא עשה מעשה, ואין לו שום נ"מ ממונית, כגון שנשבע שלא אכל אתמול והאמת היא שאכל. על שבועה כזו אדם חייב חטאת. ישנה שבועה חמורה יותר, שבה אדם נשבע כדי להכחיש את חברו שתובע ממנו ממון, כגון בנידון שבסוגייתנו, שאדם תובע מחברו פיקדון וחברו טוען שנאנס ולכן פטור מלהחזיר. במקרה כזה, אם נשבע לשקר חייב קרבן אשם. נמצא, שכל שבועת שקר שעל ידה נפטר מתשלום חייב קרבן אשם. ואם כן, אף אם חיוב השבועה הוא מדברי חכמים ולא מדאורייתא, מ"מ חומרת המעשה שווה כמו

בשבועה שחייבה התורה. ולכן, אע"פ שסיבות החיוב שונות, מאחר וחומרת השבועות שווה טענת המיגו טובה.

אמנם ישנם ארבע חומרות השייכות בשבועה דאורייתא ולא בשבועה דרבנן (מקורם בשבועות מא ע"א), וסימנם "חמשה":

- חשוד – אדם החשוד על השבועה ולכן אינו יכול להשבע: בשבועה דאורייתא מחייבים את התובע להישבע וייטול. בשבועה דרבנן פוטרים את החשוד משבועה ומתשלום.
- מורידים – החייב שבועה שאינו רוצה להישבע שבועה דאורייתא ב"ד מורידים לנכסיו וגובים את החוב, ואילו בדרבנן לא יורדים לנכסיו, אלא מנדים אותו לשלושים יום (שו"ע חו"מ סי' פז סע"ט).
- שם – בשבועה דאורייתא נשבע בשם ה' ובשבועה דרבנן לא.
- היפוך – בשבועה דרבנן המחויב בשבועה יכול להפוך את השבועה לשכנגדו, דהיינו לומר לתובע "הישבע ואני אשלם". בשבועה דאורייתא אינו יכול לעשות כן.

אך מ"מ, יוכלו חכמים לתקן שגם בשבועה זו יחולו אותן ההלכות כמו בשבועה דאורייתא, שכן סיבת ההבדל בדבר זה בין דאורייתא לדרבנן היא מתקנת חכמים שרצו להבדיל שבועות מדבריהם לשבועות מן התורה, ולכן כאן ייתכן שיחרגו מכלל זה כדי לאפשר את טענת המיגו.

אכן הש"ך חולק על רעיון זה וסובר ששבועה דרבנן איסורה רק מדרבנן, וממילא יקשה עליו כיצד מועילה שבועה זו לטענת המיגו.

ג. שאלת התוס' בסוגיית נסכא דרבי אבא

איתא לעיל (לג ע"ב-לד ע"א):

ההוא גברא דחטף נסכא מחבריה, אתא לקמיה דרבי אמי, הוה יתיב ר' אבא קמיה, אייתי חד סהדא דמיחטף חטפא מיניה, אמר ליה: אין, חטפי ודידי חטפי; אמר רבי אמי: היכי נדייננה דיני להאי דינא? לישלם, ליכא תרי סהדי! ליפטריה, איכא חד סהדא! לישתבע, הא אמר מיחטף חטפה, וכיון דאמר דחטפה – הוה ליה כגזלן! אמר ליה רבי אבא: הוי מחויב שבועה שאינו יכול לישבע, וכל המחויב שבועה שאינו יכול לישבע – משלם.

והקשו תוס' (ד"ה "הוי"): מדוע לא ישבע החוטף שהנסכא שלו, ונאמין לו במיגו שהיה יכול לטעון שלא חטף? ואין לומר שאין זה חשוב מיגו משום שאם אמר "לא חטפתי" היה חייב שבועה דאורייתא, שהרי מצאנו (בסוגיין) שנאמן כשטוען "החזרתתי" במיגו דנאנסו, אע"פ שבטענת "נאנסו" היה חייב שבועה דאורייתא (שהרי על פי מה שנתבאר אין הבדל לגבי חומרת חיוב השבועה)?!

על הנחת היסוד של תוס', שמטרת השבועה היא לאפשר לטעון מיגו ניתן לחלוק ולומר, שאכן בעל-דין אינו יכול להישבע שבועה שהוא אינו מחויב בה בכדי שיוכל לטעון מיגו, ולכן בנסכא דר' אבא החוטף אינו יכול להישבע שחטף את שלו ולהיפטר, ואילו בטענת "החזרתתי" בפיקדון האדם נאמן כי יכול לטעון שלא חשש לקחת את השטר, שכן יכול לטעון "נאנסו" ומטרת השבועה היא להוריד את הראיה נגדו (אין מאמינים לתובע), ולא כדי ליצור ראיה לטובתו (כדי שיאמינו לנתבע יותר), והרי בנסכא דר' אבא אם יישבע לא יוריד את הראיה מהעד שמעיד נגדו, אלא ייצור טענת מיגו חדשה שמפצה על העד?!

כדי לבאר את העניין נקדים: במלוה על-פה אפילו אם יביא המלווה עדים שראו שלוה ולכן חייב לו כסף, ייפטר בטענת "פרעתתי" ולא יצטרך להוכיח זאת בראיות. לעומת זאת, במלוה בשטר הלווה לא יוכל לטעון "פרעתתי", אלא יצטרך להוכיח שפרע בעדים, כיוון שבעל השטר יטען כנגדו "שטרך בידי מאי בעי?".

טענת "שטרך בידי מאי בעי" היא דווקא במלוה בשטר שבה לא תיתכן אף טענה קבילה שתסביר למה השטר בידי במלווה, אבל בפיקדון בשטר ישנה אפשרות לומר שהחפץ אינו ברשותי מחמת אונס, וא"כ יהיה נאמן למרות שהשטר ביד המפקיד, שהרי אם הוא צודק השטר צריך להימצא עדיין בידיו. ולכן גם אדם שהופקד אצלו חפץ ומחזירו למפקיד לא יחשוש לקחת את השטר, כי יאמר שאף אם יבוא ויתבענו בטענת שקר ע"י שטר – יוכל להיפטר בטענת אונס בלי לטרוח להביא ראיות, ואם כן נאמין לנפקד, מאחר ואין ראיות שלא פרע, כי במקרה זה טענת "שטרך בידי מאי בעי" אינה טענה, שהרי אין זה מוכיח שאינו פטור מלשלם, אך נחייבהו שבועה כדי שלא יתלה בטענות שהיה חושש לטעון בכדי לא להישבע¹. אבל בנסכא דר' אבא – אפילו אם ישבע, אין זה מוריד את אמינות העד כבמקרה רגיל של שבועת עד-אחד, אלא מחזק את טענתו למרות שאמינות העד נשארת כפי שהייתה.

1 כך נראה מפירוש הרשב"ם ב"דף ע"א ד"ה "וליתעמיק".

ד. ביאור גמרא בב"מ על בסיס יסוד זה

הגמרא בב"מ (ז ע"א) אומרת:

תנו רבנן: שנים אדוקין בשטר, מלוה אומר: שלי הוא, ונפל ממני, ומצאתיו. ולוה אומר: שלך הוא, ופרעתיו לך. יתקיים השטר בחותמיו, דברי רבי. רבי שמעון בן גמליאל אומר: יחלוקן. נפל ליד דיין – לא יוציאו עולמית. רבי יוסי אומר: הרי הוא בחזקתו. אמר מר: יתקיים השטר בחותמיו. – וגבי ליה מלוה כוליה? ולית ליה מתניתין שנים אוחזין כו' – אמר רבא אומר רב נחמן: במקוים – דברי הכל יחלוקן, כי פליגי – בשאינו מקוים. רבי סבר: מודה בשטר שכתבו צריך לקיימו, ואי מקיים ליה – פליגי, ואי לא מקיים ליה – לא פליגי. מאי טעמא – חספא בעלמא הוא, מאן קא משוי ליה להאי שטרא – לוה, הא קאמר דפריע.

ומבאר רש"י:

כולי עלמא לא פליגי דיחלוקן – דכי אמרינן דיתקיים השטר בחותמיו – לא למגבי מלוה כולו קאמר, אלא למגבי פלגיה, ופלוגתייהו כשאינו מקוים: רבי סבר אף על פי שהלוה מודה ליה שכתב שטר זה ולוה לו מעות – צריך המלוה לקיימו בחותמיו, ואפילו השטר בידו – נאמן הלוה לומר פרעתין, דכל זמן שאינו מקוים מאן קמשוי ליה שטרא – לוה שמודה לו שכתבו, הא אמר דפריע, אבל משהשטר מוחזק על פי עדיו – אין הלוה נאמן לומר פרעתין, הלכך, זה ששניהם מוחזקים, אי מקיים ליה מלוה בעדות ומשוי ליה שטר מעליא – אין הלוה נאמן באמירתו אלא על ידי חזקה, זה שאדוק בו, והרי הוא כשאר מציאה – ופליגי.

על זה שואלים האחרונים: איך ניתן לטעון מיגו כזה, הרי הלוה היה חושש לטעון שהשטר מזויף, כי אם השטר יקוים בטענת "מזויף" – יתחייב לשלם הכל, ובטענת "פרעתין" יתחייב לשלם חצי, ואם כן בכך שלא טען מזויף אין הוכחה שאכן פרע, ומדוע נאמין לו מחמת מיגו זה?

על שאלה זו ניתן לענות על בסיס היסוד שביארנו לעיל: מאחר וכאשר הלוה פורע את החוב הוא יודע שיוכל לטעון מזויף, אינו חושש להשאיר את השטר בידי המלוה ולכן אין זו טענת מיגו אלא דחיית הראיה, וזה ייתכן גם כשטענת מזויף פחות משתלמת.

ה. ביאורו של הגר"ח מבריסק

דרך אחרת לתירוץ השאלה היא על פי יסודו של הגר"ח (שבועות מא ע"א), שהסיבה שאי אפשר לטעון "פרעתי" במלווה היא מחמת הסכמה של הלווה בעת חתימת השטר לפרוע בעדים, ומתוך כך גם מסכים לכך שלא יקבלו את טענתו שפרע בלא עדים שיוכיחו זאת. ואף שלכאורה הסיבה הפשוטה היא "שטרך בידי מאי בעי", אין זה מהווה ראייה, שכן אדם יכול לאבד שטר או שאינו מקפיד לקחתו ועשוי לשכוח ביד המלווה.

המקור לביאורו של הגר"ח הוא דברי הרמב"ם בהלכות מלוה ולוה (פרק יא הלכה א):

...אבל המלוה את חברו בשטר צריך לפרעו בעדים, לפיכך אם טען ואמר "פרעתי שטר זה" – אינו נאמן, אלא אומרים לו: "או הבא עדים או עמוד ושלם לו חובו".

הגר"ח מקשה: משמע מדברי הרמב"ם שהדין הוא שצריך לפרוע בעדים, ולכן אינו נאמן לטעון "פרעתי", ולכאורה צריך להיות להיפך: מחמת השטר אינו נאמן לטעון "פרעתי", (ד"שטרך בידי מאי בעי), ולכן – בכדי שיאמינו לו – צריך לפרוע בעדים. כלומר, שאין עליו חיוב לפרוע, אלא זוהי רק דרך לפתור את בעיית האמינות שלו כלפי בעל השטר. הרמב"ם לכאורה הפך את הסיבה לתוצאה ואת התוצאה לסיבה?! מתרץ הגר"ח כנ"ל, שבאמת הלווה התחייב לפרוע בעדים בעת חתימת השטר, ומחמת התחייבות זו אינו נאמן לטעון "פרעתי".

ולפי זה, נתרץ את הסוגיה דלעיל, שהסיבה שנאמן לטעון "פרעתי" אם השטר אינו מקוים היא, שמאחר ואין הוכחה שהוא מחויב לעדים, כיוון שיתכן ושטר זה מזויף – אי אפשר לתבוע ממנו לעמוד בהתחייבות של השטר ולפרוע רק בעדים, ולכן נאמן בטענת "פרעתי" כמו בכל הלוואה רגילה.

ו. מקור לסברת הרמב"ם

איתא בשבועות (מא ע"א):

אמר רב יהודה אמר רב אסי המלוה את חברו בעדים צריך לפרוע בעדים כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי יכול לומר לו פרעתיך בפני פלוני ופלוני והלכו להם למדינת הים.

הר"ן מבאר, שלכר"ע דעת בני אדם היא שאם הלווה בעדים צריך אף לפרוע בעדים כדי שלא ייראה שקרן, ואם טוען שפרע בלי עדים אנן סהדי שלא פרע. אלא ששמואל

סובר שנאמן לטעון "פרעתי", במיגו שהיה יכול לטעון "פרעתי והלכו עדי למדינת הים".

ניתן להסביר בדעת הר"ן שדייק זאת מכך שהגמרא נקטה בלשון "צריך לפורעו בעדים", ולא "הטוען פרעתי בלא עדים אינו נאמן" או "חייב לשלם" – משמע שהסיבה אינה חוסר נאמנות, אלא שאף בלא תביעה משפטית צריך לפרוע בעדים, מחמת דעת בני אדם.